

ASHÂBÜ'ş-ŞECERE

(أصحاب الشجرة)

Hudeybiye'de
ağaç altında Hz. Peygamber'e biat eden
sahâbiler hakkında kullanılan
bir tabir
(bk. BEY'ATÜRRİDVÂN).

ASHÂBÜ'ş-ŞİMÂL

(أصحاب الشمال)

Amel defterleri
sol taraflarından verilenler,
cehennemlikler anlamında
bir Kur'an terimi.

Arapçada "sol taraf" mânasına gelen **şimâl** ile **ashâb** (topluluk, grup) kelimelelerinden oluşan **ashâbü'ş-şimâl** (el-Vâkıa 56/41) terimi, yaratılışın başlangıcında Allah'a vermiş oldukları sözü (misâk-ı fitrî) dünyada bozup önce kendilerine karşı, sonra da kötülüğü bir huy haline getirmekle başkalarına karşı kötü davranan ve âhirette amel defterlerini soldan veya arka taraftan alacak olan kimseleri ifade eder. "Sol taraf" veya "uğursuzluk" anlamına gelen **meş'eme** kelimesiyle birleşince **ashâbü'l-meş'eme** de (أصحاب المشامة) (el-Vâkıa 56/9; el-Beled 90/19) aynı mânayı ifade eder. Bir kısım müfessirler ise yaratılışın başlangıcında (bk. el-A'râf 7/172) Âdem'in sol tarafından çıkartıldıkları veya sol yanında bulundukları için bunların **ashâbü'ş-şimâl** ve **ashâbü'l-meş'eme** diye adlandırıldıklarını kabul ederler. Cehennemliklerin bu adla anılmalarını, amel defterlerinin sol taraflarından verilmesi, mahşerde sıkıntılar içinde terkedilip ihmal edilerek hesaplarının en son görülmesi ve cehenneme sol taraftan atılmaları ile izah edenler de vardır. **Ashâbü'l-ye-mîn***'in mukabili olan bu grubun âhiret hayatında yakıcı bir suda, kömür ve kurum gibi kararan dumanlı bir havanın bulunduğu veya rüzgârın estiği yerde, hiçbir kimsenin içinden çıkamayacağı, kapıları kapatılmış cehennemde azap görecekları ifade edilir (bk. el-Vâkıa 56/42-48). Bu azabın sebebi olarak, onların âyetleri ve âhireti inkâr etmeleri, Allah'a ibadet etmekten yüz çevirmeleri, şirk koşmaları, büyük günah işlemeleri gibi fiiller gösterilir. Yine bunların dünya hayatındaki içtimâî ve ahlâkî durumlarından söz edilirken namaz kılmayan, fakir doyurmayan, bâtıl işlere dalan kimselerle beraber olan ve hesap gününü

inkâr eden kimseler oldukları ifade edilir (bk. el-Müddessir 74/44-47). Kur'an'da **ashâbü'ş-şimâl** hakkında, fakirin ihtiyacını giderme yollarını aramayan, onlara zulmeden, şımartılmış, keyiflerine düşkün, sözlerinde ve yeminlerinde durmayan, devamlı büyük günah işleyen inançsız cehennemlikler olduklarını ve asla cennete giremeyeceklerini belirten daha başka açıklamalar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "Şml" mad.; *Lisânü'l-'Arab*, "Şml" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "Şml" md.; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 144; Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîr*, XXIX, 142, 168; XXX, 211; Nisâbü'rî, *Ğarâ'ibü'l-Kur'ân*, Kahire 1969-70, XXVII, 79-80; XXIX, 99; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1964, V, 148-149; Âlûsî, *Raḥu'l-me'ânî*, XXVII, 131, 143-145, 161; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4704-4712; VII, 5466.

ARİF AYTEKİN

ASHÂBÜ't-TÂAT

(bk. İBÂZİYYE).

ASHÂBÜ't-TAHRİC

(أصحاب التخرج)

Mezhep imamlarının
metot ve görüşlerine bağlı kalarak
yeni olaylara çözüm getiren
fıkıh âlimleri.

Sözlükte "çıkarmak" anlamına gelen **tahrîc**, bir fıkıh terimi olarak, hakkında hüküm bulunmayan yeni meselelerin hükmünü, mezhep imamının metot ve görüşlerinden ve mezhepte yerleşik kaidelelerden çıkarma ameliyesi için kullanılır.

Şeyhülislâm İbn Kemal ve onu takip eden Hanefî âlimlerin müctehid ve fakihlerle ilgili sınıflandırmalarına göre bu gruba giren âlimler dördüncü tabakayı oluştururlar. İbn Kemal'in tasnifine göre ictihad kudretine sahip olmayan ve **mukallid*** fukahadan sayılan tahrîc ehli bir bakıma müctehide benzer. Ancak müctehid hüküm çıkarırken başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere şer'î delilleri göz önünde bulundurduğu halde tahrîc yapan kimse (muḥarric), mezhep imamının ve mezhep büyüklerinin metot, delil ve görüşlerini esas alır. Yeni olayları onlarla kıyaslar, mezhep müctehidlerinden nakledilip de yoruma açık olan görüşleri mezhebin usul ve kaidelerine vukufu sayesinde açıklığa kavuşturur.

İcra ettikleri fonksiyon bakımından bir tür ictihad yetkisine sahip bulunan **ashâbü't-tahrîc** ile bu sınıflandırmada üçün-

cü tabakayı teşkil eden "mesâilde müctehidler" arasında aslında önemli bir fark yoktur. Gerek İbn Kemal öncesi Hanefî âlimlerince mesâilde müctehidlerle tahrîc ashabının "mezhepte müctehid" tabakası içinde mütalaa edilmesi, gerekse Hanefî fukahadan hangi âlimin mesâilde müctehid, hangisinin tahrîc ehli olduğu hususunda farklı birtakım değerlendirmelerin yapılmış bulunması bunun açık delilidir. Nitekim diğer mezheplerde bu seviyedeki âlimler müctehidler çerçevesinde mütalaa edilmiştir (bk. **ASHÂBÜ'l-VÜCÜH, İCTİHAD**). Bundan dolayı İbn Kemal'in böyle bir ayırıma gitmesi indî bir tasnif olarak değerlendirilmiş, ardından gelenlerin de onu taklit etmesi sebebiyle bu sınıflandırmanın yaygınlaştığı ileri sürülmüştür (M. Seyyid Bey, I, 258-259).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kemal, *Ṭabaḳātü'l-müctehidîn*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 764; Köprülü, nr. 11/330; Ayasofya, nr. 4796, 4820; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, s. 11-12; Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebîr*, Haydarâbâd 1291, s. 3 vd.; a.m.f., *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 6-7; M. Seyyid Bey, *Uṣûl-i Fıkıh*, İstanbul 1333, I, 239 vd.; M. Ebû Zehre, *Ebû Ḥanîfe*, Kahire 1366/1947, s. 440 vd.; a.m.f., *Uṣûlü'l-fıkıh*, Kahire 1377/1958, s. 309; Bilmen, *Kamus*, I, 314; Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara 1969, s. 182-191.

M. ESAT KILIÇER

ASHÂBÜ't-TEMİZ

(أصحاب التميز)

Bağlı bulundukları mezhepteki
farklı görüşler arasında
tercih yapamamakla birlikte
bu görüşlerden kuvvetli ve zayıf olanları
ayrıt edebilecek durumda bulunan
fıkıh âlimleri.

Bu gruptaki âlimler İbn Kemal'in sınıflandırmasına göre fakihlerin altıncı tabakasını oluştururlar. Temyiz ashabi esas itibarıyla mukallidler tabakasından olup ictihad veya tahrîc gücüne sahip olmadıkları gibi mezhepte mevcut görüşler arasında da bir tercihte bulunamazlar. Ancak bunlar, görüşler ve rivayetler arasında kuvvetli ve zayıf olanı, **zâhirü'r-rivâye*** ile **nevâdir***'i birbirinden ayırabilirler. Zira mezhebin ana kitaplarını incelemiş, farklı görüş ve rivayetleri bellemişlerdir. Temyiz ehli âlimler, tercih ehli kadar delil ve kaynaklara nüfuz edememişlerse de görüşleri kuvvet derecelerine göre bilmek ve tercih edilenleri anlamak da bir bakıma tercih ameliyesi ölçüsünde zor ve ciddi bir iş-

tir. Bu gruba giren âlimler eserlerinde zayıf ve kabul görmeyen görüşlere yer vermezler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kemal, *Tabakâtü'l-müctehidîn*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 764; Köprülü, nr. 11/330; Ayasofya, nr. 4796, 4820; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, s. 11-12; Leknevi, *en-Nâfi'u'l-kebir*, Haydarâbâd 1291, s. 3 vd.; a.mlf., *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 6-7; M. Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh*, İstanbul 1333, I, 239 vd.; M. Ebû Zehre, *Ebû Hani'fe*, Kahire 1366/1947, s. 440 vd.; a.mlf., *Usûlû'l-fıkıh*, Kahire 1377/1958, s. 309 vd.; Bilmen, *Kamus*, I, 314; Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara 1969, s. 182-191.

M. ESAT KILIÇER

ASHÂBÜ'T-TERCİH

(أصحاب الترجيح)

Mezhep imam ve müctehidlerinin ortaya koydukları görüşlerin dayandığı delilleri değerlendirerek aynı konudaki farklı görüşler arasında tercih yapabilme gücüne sahip fıkıh âlimleri.

Bu gruptaki âlimler, İbn Kemal ve onu takip eden âlimlerin sınıflandırmasına göre fakihlerin beşinci tabakasını oluştururlar. Bu tabakaya mensup fakihler, delilleri incelemeye ve mukayeseye ehil olup bunlara bakarak mezhepte mevcut görüş ve rivayetlerden birini diğerine tercih etme gücüne sahiptirler. Bir mesele hakkında kendi mezhep imamlarının farklı görüşlerini değerlendirerek kendi zamanlarındaki şartlara, halkın ihtiyacına, örf ve âdete daha uygun olanını seçer ve ona göre fetva verirler. Bu âlimler görüşleri değerlendirip tercihte bulunurken bunlar hakkında "rivayet yönünden daha sahih", "dirâyet bakımından daha vâzih", "kıyasa daha uygun", "insanlar için en elverişlisi" ve "en ihtiyatlı olanı" gibi ifadelerle kendi fikirlerini belirtirler.

Ashâbü't-tercih ile ashâbü't-tahrîc arasındaki fark çok azdır. Mezhebin usulüne göre delilleri değerlendirerek görüşler arasında tercih yapmak, mezhep imamlarının ele almadığı meselelerin hükmünü tahrîc etmekten daha kolay bir iş değildir. Nitekim bu iki tabakayı tek bir tabaka olarak kabul edenler bulunduğu gibi iki tabaka arasındaki bu yakınlık sebebiyle birçok âlimin tahrîc ehli mi, yoksa tercih ehli mi olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kemal, *Tabakâtü'l-müctehidîn*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 764; Köprülü, nr. 11/330; Ayasofya, nr. 4796, 4820; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, İstanbul 1325, s. 11-12; Leknevi, *en-Nâfi'u'l-kebir*, Haydarâbâd 1291, s. 3 vd.; a.mlf., *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 6-7; M. Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh*, İstanbul 1333, I, 239 vd.; M. Ebû Zehre, *Ebû Hani'fe*, Kahire 1366/1947, s. 440 vd.; a.mlf., *Usûlû'l-fıkıh*, Kahire 1377/1958, s. 309 vd.; Bilmen, *Kamus*, I, 314; Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, Ankara 1969, s. 182-191.

M. ESAT KILIÇER

ASHÂBÜ'L-UHDÜD

(أصحاب الاخدود)

İslâmiyet'ten önceki bir devirde müminleri dinlerinden döndürmek için ateş dolu hendeklerde yakarak işkence eden kimseler hakkında Kur'an-ı Kerim'de kullanılan tabir.

Uhdûd "uzun ve derin hendek" demektir. Kendilerinden "ashâbü'l-uhdûd" diye söz edilen kimselerle onların işkence ettiği müminler ve bu olayın geçtiği zaman ve bölge hakkında Kur'an-ı Kerim'de bilgi yoktur. Burûc sûresinde (85/4-10), çıra ile tutuşturdukları ateş dolu hendeklere Allah'a inandıkları için müminleri atan ve hendeğin etrafında oturup onları seyreden kimselerden "kahrolsunlar" diye kısaca bahsedilmektedir. Suheyb b. Sinân tarafından rivayet edilen bir hadiste (Müslim, "Zühd ve'r-rekâ'ik", 73; Tirmizî, "Tefsîr", 77; *Müsned*, VI, 16-18), bu müminleri iman etmeye sevkeden olay zikredildikten sonra hendeğe atılışları anlatılmaktadır.

Tarih ve tefsir kitaplarında ashâbü'l-uhdûd ile ilgili birçok rivayet vardır: İran hükümdarı, nikâhları haram olan yakın akraba ile (özellikle kız kardeşlerle) evlenmenin helâl sayılmasını istediği zaman buna karşı çıkan âlimleri bir hendek kazdırıp içine attırmıştır. Diğer bir rivayete göre hadise Bâbil Kralı Buhtunnasr ile ilgilidir. Bir altın heykel yaptırarak halkı ona tapmaya zorlayan kral, bunu kabul etmeyen Danyâl peygamber ile arkadaşlarını alevli fırına doldurmuştur (Daniel, 3). Fakat bu rivayetin çok zayıf olduğu ileri sürülmektedir (bk. Andrae, s. 20). Bu konudaki rivayetlerin en kuvvetlisi, Necran hristiyanlarına yahudi hükümdar Zünûvâs tarafından yapılan işkence olayı ile ilgili olanıdır. İkinci Himyerîler'in son hükümdarı olan Zünûvâs Yahudiliği kabul etmiş, 523'te Necran'ı ele geçirerek hristiyanlardan Yahudiliğe geçmelerini istemiş, kabul etmeyenleri ateş dolu çukurlara atarak yak-

tırmıştır. Süryânîce kaynaklarda da Necran hristiyanlarına yapılan zulüm geniş bir şekilde yer almaktadır. Zünûvâs 120.000 kişi ile Necran'ı kuşatmış, yaklaşık 2000 kişiyi bir kiliseye doldurarak ateşe vermiştir. Diğer taraftan kazdırıldığı uzun ve derin hendeklere odun doldurulmuş, bu odunlar tutuşturulduktan sonra hristiyanlar içine atılarak yakılmıştır. Zünûvâs tarafından öldürülen hristiyanların sayısı İslâmî kaynaklarda 20.000, Süryânî kaynaklarda ise 4000 olarak belirtilmektedir (Ignatios Ya'kûb es-Sâlis, s. 23, 28, 50, 53; İrfan Shahid, s. 46-64). Bazı araştırmacılar, tarihte böyle bir hadisenin olmadığını, ashâbü'l-uhdûd tabirinin "ashâbü'l-cahîm" (cehen-nemlikler) ve benzeri ifadelerle aynı mânâyı taşıdığını, dolayısıyla ahirette verilecek bir nevi cezayı ifade ettiğini ileri sürmüşlerse de (*EI*² [Fr.], I, 713) Moberg tarafından keşfedilen VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait tarihi belgede bu hadiseden bahsedilmesi de tarihte böyle bir olayın meydana geldiğini teyit etmektedir (Horovitz, s. 92-93). Ayrıca bu konuda yeni belgeler de bulunup neşredilmiştir (İrfan Shahid, çeşitli sayfalar).

Halkı hendeklere doldurarak öldürme olaylarının tarihte çeşitli zamanlarda meydana geldiği anlaşılmaktadır. İbn Ebû Hâtim'in naklettiğine göre Yemen'de Tübbâ', Bâbil'de Buhtunnasr, Kostantaniye'de Kral Konstantin devirlerinde benzeri olaylar görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de bu kıssa, müminlere eziyet eden müşriklerin ibret almaları ve müminlerin de sıkıntı ve zorluklar karşısında sabır ve tahammül göstermeleri için zikredilmiştir (ayrıca bk. BURÛC SÛRESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hdd" md.; *Müsned*, VI, 16-18; Müslim, "Zühd ver-rekâ'ik", 73; Tirmizî, "Tefsîr", 77; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 34-37; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 123-124; a.mlf., *Tefsîr*, XXX, 72; Sa'lebî, *'Arâ' isû'l-mecâlis*, Kahire 1301, s. 333-336; Fahrreddin er-Râzi, *Tefsîr*, XXXI, 116-120; İbn Kesir, *Tefsîr*, VII, 255-261; Sââti, *Bulâğu'l-emânî* (el-Fetûh'r-rabbânî içinde), XX, 147-149; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Leipzig 1926, s. 92-93; T. Andrae, *Les Origines de l'Islam et le Christianisme*, Paris 1955, s. 18-20; S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1957, III, 67; Ignatios Ya'kûb es-Sâlis, *es-Şühedâ'ü'l-Himyeriyyüne'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 23, 28, 50, 53; İrfan Shahid, *The Martyrs of Najrân*, New Documents, Bruxelles 1971, s. 46-64; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 9, 18; Rifâi Sürûr, *Ashâbü'l-uhdûd*, Kahire 1407/1987; A. J. Wensinck, "Eshâbü'l-uhdûd", *IA*, IV, 373; R. Parret, "Aşhâb al-Ukdûd", *EI*² (Fr.), I, 713.

MUHAMMED EROĞLU